

A Nagyelefánt nyomában

Ha igazuk van azoknak a cikkeknek, amelyek a publicisztikus sürgetések helyett most már a két háború közötti korszak tárgyszerű irodalomtörténeti elemzését tartják időszerűnek, irodalmunk jelenére vonatkoztatva még inkább igaza van Szabó Gyulának, amikor az elmondott szónál többre tartja az írott szót, az alkalmi állásfoglalásnál a művek obulusát. Természetesen az obulus nemcsak aprópénz lehet, sőt — dacolva a kultúrtörténeti bizonyítékokkal, állítom — nemcsak ezüst, hanem arany is. Mindenesetre, semmiképpen sem a harminc ezüst. Azt ugyanis, hogy a jövő évtizedek irodalomtörténészei hasonlóképpen érdeklődjenek jelenkori irodalmunk iránt, mint ahogy mi a két világháború közötti termés felé fordulunk, csakis művekkel, mégpedig jó művekkel lehet elérni. Persze, mindnyájan tudjuk: ahhoz, hogy ezek a művek, a magunk és társaink művei megszülethessenek, olyanokká legyenek, amilyenek titkon álmodjuk őket — nem elég hősokeket és szituációkat megálmodni az íróasztal mellett; olykor oda kell állni a szónoki emelvényre, hogy aztán minél hamarabb és minél tisztább lelkiismerettel visszatérhessünk az íróasztalhoz, az írott szóhoz. Ezt várja tőlünk nép és párt, ezt várják írotársaink és az olvasók.

És ahogy felszólalásaink aranyfedezete is csak a bizalomban gyökerező őszinteség lehet, műveink esztétikai hatékonysága sem különíthető el a bennük érvényesülő etikumtól. Regényre, drámára, kritikára, lírai versre — irodalmi hetilapra, havonta megjelenő folyóíratra egyaránt áll ez. Sokfajta fontos felelősségünk nem feledtetheti az önmagunk, saját tehetségünk iránti, pótolhatatlan felelősséget. Az a szó tehát az igazán meggyőző, amely mögött érezzük az egyéniséget, s amely nemcsak ígéret a jövőre, hanem valamennyire már beteljesedés: könyvekkel igazolt írói rang hitelesíti. Az ilyen írói teljesítmény valóban megérdemli a zászlólengetést, azt, amit oly sok cikk sürget ugyancsak: hogy kiemeljük e műveket a visszhangtalanság „kocsonyás közegéből”. (Földes Lászlótól vettem a jelzetet, aki — ha nem is a kritikai reagálás gyorsaságával, de például a Lászlóffy- vagy Papp Ferenc-tanulmányának elmélyültségével — új gyűjteményes kötetének bizonyossága szerint nem vizet prédikál...)

Ez a kiemelés, a megkülönböztetés azért is szükséges, hogy tisztán lássunk; a megszorított irodalompolitikai eszme-futtatások visszatérő

motívuma ugyanis, hogy a romániai magyar irodalom lemaradt a kortársi román irodalom mögött. Ez a megállapítás így túlságosan sommás, az értéket az értéktelen tucatáruval összemosó; mert nyilvánvalóan igaz az, hogy irodalmi lapjaink, az *Igaz Szó* és az *Utunk* — különösen a szerkesztői koncepció tekintetében — lemaradtak bukaresti társaik, a megújhodott *Luceafărul* és *Gazeta literară* mögött, sőt — éppen e tény következtében — valószínűleg az sem vonható kétségbe, hogy a mai romániai magyar irodalom átlaga elmarad a román szépírás átlagától; azt viszont már elég nehéz volna bizonyítani, hogy mérföldek választják el Szilágyi Domokos két újabb verskötetét (s mindenké előtt *A láz enciklopédiáját*), Páskándi Géza *Holdbumerángját*, Kányádi Sándor és Lászlóffy Aladár líráját Marin Sorescu, Ion Alexandru vagy Geo Dumitrescu költészetétől, annak eszmei-művészi szintjétől; hogy Bálint Tibor vagy Páskándi Géza novellái nem állíthatók nyugodtan Vasile Rebreanu, D. R. Popescu vagy az *Amfiteatru* abszurd felé keresgélő tehetséges fiataljainak alkotásai mellé; vagy hogy a már nem-csak számbelileg, hanem minőségileg is felfigyeltető új drámatermés nem ugyanúgy jellemző a romániai magyar irodalomra (ismét Páskándi mellett gondoljunk Kocsis Istvánra), mint a román literatúrára. Ellenkezőleg, meggyőződésem — és ez nem mond ellent az „itt és most“-alapállásnak, minthogy az irodalom humánus lényegénél fogva mindig egyetemességre tör —, hogy román kollégáink és barátaink legjobbjaiak műveivel együtt jónéhány romániai magyar író műve is exportképes, nem szűk üzleti értelemben csupán, hanem a múltó formában kifejezett gondolat erejénél fogva. Ilyen értelemben bizonyíthatná versenyképességét Páskándi, Szilágyi, Lászlóffy Aladár, Kányádi, Bálint Tibor, Bajor Andor, Sütő András, Szabó Gyula (a névsor nem teljes!) Nagy Lászlóval és Sánta Ferencsel, Fejes Endrével, Mrozekkel vagy Rozewicz-csel, Danilo Kissel és Bori Imrével, Ivan Klimával, Voznyeszenszkijjel Akszjonovval, sőt a nyugati irodalmak közép- és ifjú nemzedékével; s ha az értékeknek ebben a szigorú versenyében számosan le is maradnának, ez is csak újabb energiaforrást jelentene, de bizonyára lennének olyanok is, akiket évek múltán egy másik ország valamelyik kritikusa egy ilyen felsorolásba bevenne...

Mert az irodalomban eredetileg mindenki egyforma esélyekkel indul, és ha útközben az akadályok különböznek is, az mégis magán az alkotón múlik, hogy minden akadályon-buktatón át követi-e a Nagyelefánt nyomát, vagy trófeaként mohos köveket, színes tollat és nyúlfüleket mutogató faluvadásszá lesz. Persze, Palocsay Zsigmond verses vadászmeséjének hősével vallhatjuk, hogy a főtt-hal-evők kételkedései közt „jól esne most egy ember, / egy olyan jóbarát szava, / aki lát, hall, érez, / szagolni / és örülni is tud mindannak, / aminek én.“ De ha erre a jóbarátra rá is akad — és általában ez a törvényszerű —, továbbra is magának kell helytállnia mint vadásznak-nyomkeresőnek.

Férfikorban is, sőt akkor különösen. Van Lászlóffy Aladárnak egy verse, amelyet minden író (minden ember!) dolgozószobájában kiakaszthatnék. Ez a vers, a *Férfiak*, így kezdődik:

Hányan rohadtak el húsz és harminc között.
E kor a férfit vagy szemetet érleli bennünk.

Minden korok fiataljai számára hasznos ez az intelleum, a megszakítatlan önvizsgálatra, éberségre való felszólítás.

*Ezek a fiúk sem bácsinak indultak, aki más fiút
fejet csóválva korhol, s nem izének, aki lapulva
vet ágyat egy kitüntetés összkomfortos
bársonydobozában...*

Az okok? „mert esős a nyár, mert száraz a nyár, / ... / mert egy leckét sosem felejtenek el, / mert másvalamit tökéletesen elfeledtek...” A felmentést ezeknek a férfiaknak nem adja, nem adhatja meg Lászlóffy, és nem adhatja meg senki. Mert a költő bevallhatja magáról, hogy ő nem igazmondó Elefánt, hanem csak Krokodil (ezúttal Székely János fabulájából idéztem egy másik elefánt-példázatot) — de ezzel is a képmutatást, a hazugságot tagadja meg. Vagy ahogy Szilágyi Domokos írta nemrég, a *Kényszerleszállásban*, „Sem anygalka, de lángpallósú kerub sem lettem”; ám épp ez az önismeret mondatja vele: „egyetlen tudományom: az élveboncolás”. Mint minden igaz költő, Szilágyi Domokos ezt a tudományt önmagán gyakorolja. Példamutatóan önző bölcsesség ez; mert „az időben, mintha márványba vésve, megmarad minden mozdulat, cselekedet. És mi lesz — amit ma még a tudomány lehetetlennek tart —, mi lesz, ha mégis, valahogy túlszárnyaljuk a fizikai határsebességet, a fényét tudniillik, és visszafele indulhatunk az időben? És szembe kell néznünk minden elmúltakkal?! Száz év múlva például mai önmagunkkal is?! — De nem is ez a fontos, nem az esetleges fenyegető lehetőség, hanem az élő, az örökéletű lelkiismeret.“ (*A láz enciklopédiája*).

Szilágyi lelkiismerete — az egész szenvedő, kételkedő, bizakodni akaró emberiségé. Szabálytalan poémái — az említettek mellett különösen a *Haláltánc-szvit* — méltósággal állnak az összevetést Nagy László vagy Geo Dumitrescu hasonló vállalkozásaival. De az irodalom nem rangsorokból épül, hanem — olykor rokon — gondolatokból és érzésekből. És az érzelmek és gondolatok között sem vonható meg semmilyen hierarchia. Nem csupán az olvasók nagy tömegeire, de a legérzékenyebb vers-befogadókra is gondolva, hiszem azt, hogy a belső univerzumra összpontosító lelkiismeret megnyilatkozása irodalmilag-erkölcsileg éppoly magasrendű, mint az évezredekre visszapillantó költői számonkérés. Ezért tartom eseménynek Jancsik Pál „hagyományos” verseinek megjelenését (*Fűszálon csillag*), melyekben ilyen tiszta, tovább nem bontható, mégis rendkívül gazdag sorok zsongítanak:

*Hiába borús június,
mégiscsak kinyílott a hárs.
Szívednek százszor köszönöm,
hogy volt szívemnek drága társ.*

A prózaíró lelkiismerete természetesen másra kötelez. Arra, amit — az utóbbi hónapok javuló folyóiratszámáiban tallózva — például Bálint Tibor és Sütő András múlttal szembenéz, most készülő regényeiben vagy Kiss János illúziótlan realizmusú, eddigi írói teljesít-

ményét messze meghaladó kisregényében (*Ölelni indult pillantás*) találunk. Részletek alapján, bármily sokatígérők azok, könnyelműség volna az egészről véleményt alkotni, mindenestre vallomás és dokumentum egymáshoz-illesztése Sütőnél, a különös figurákat mindig nagy szeretettel és rendkívüli tehetséggel megjelenítő Bálint Tibornál pedig a nagyepika ostroma valami újat, a romániai magyar irodalomban vagy talán azon túl is jelentőset, eddig-nem-voltat jelez.

És már itt van asztalomon — ha nem is regényben, hanem a novella műfajában — Páskándi Géza *Úvegek*-je. Nehéz eldönteni, de talán nem is szükséges, vajon versben, drámában vagy prózában adott eddig többet ez a nagyformátumú író; az *Úvegek* nem a költő prózájaként esemény: mint önértékű művészi teljesítmény, mint egy következetes írói magatartás újabb kiemelkedő eredménye. Mert Páskándi Déry Tibor után is újat, a groteszken belül is mást ad (ahol pedig Örkény egyperces novellái jutnának eszünkbe, ott is nyilvánvalóvá lesz, hogy ő az abszurd eszközeit másként és másra használja). Csupán az európai méretű *Weisskopf úr, hány óra?* című írására emlékeztetek: környezetrajz és filozófia, önironia és az embertelenség kérlelhetetlen leleplezése, lehetőség és kötelesség szembesítése, vagyis a legkomplexebben értelmezett felelősség megtestesülése ez a novella, melyben a sajátos az egyetemeset szolgálja. A fasiszta önkénynek kiszolgáltatott kis zsidó órás és az Idő filozófiai problémáit boncolgató elsőszemélyes elbeszélő szembeállítás nemcsak elgondolásában, hanem írói megvalósításában is telitalálat: „S most ez csak mondja, mondja, mondja a pontos időt, s az én nagy Időm szárnyát behúzza gubbaszt valahol a lehetőségek ágán.”

Aki ilyen tisztán érzékeli a felelősséget, aki ilyen határozottan hallja az idő parancsát, az nem veszíti el azt a lehetőséget, hogy a nagy Idővel találkozzék. Annak nem kell félnie a börtönbeli katona, a Weisskopf urat akaratlanul is eláruló, fölöslegessé vált ember sorsától. Mert, ahogy Páskándi írja: „Nincs szomorúbb látvány egy katonánál, akit a vezényszavak hagytak cserben.”

Kövek

Lokodi András ötvöstitála

Szántó György születésének 75. évfordulójára

◆ *A konstanzi kollokvium nemrég lezajlott kilencedik összejövetele ez alkalommal a modern irodalom kérdését tűzte napirendjére. Az összejövetel témájának meghatározása (Provokáció-e a modern irodalom?) maga is vitára adott alkalmat, s a tanácskozásokon kikristályosodott vélemények nemcsak etimológiai vonatkozásban, hanem a modern irodalom finalitását illetően is két álláspont körül kristályosodtak ki.*

A résztvevők a modern irodalom „provokatív” jellegét egyformán abban látták, hogy annak küldetése: harcolni a rutin ellen, a „beveti” ábrázolási módok ellen, a megszo-kások, beidegződések és elő-ítéletek ellen. A kérdés azon-ban ennek a harcnak a mód-ja, s ezen a ponton tértek el egymástól a vélemények. A provokációnak egyesek (az osztrák Humbert Fink, a svájci Peter Birchsel) szerint köz-vetlen eszmei propagatív jelle-gűnek kell lennie, ugyanis a „fo-gyasztásra berendezkedett civi-lizációban” ily módon gyako-rolhat igazán hatást. A másik vélemény — melyet N. Tertu-lian román kritikus és hozzá csatlakozva mások is kifejtet-tek — az irodalmi minőségre tette a hangsúlyt, mivel tar-tós és mély hatást az olvasó-ra csakis az ilyen lényegi „provokációval”, a pozitív írói állásfoglalás írói eszközökkel és új esztétikai minőségekkel való kifejezésével lehet gyako-rolni. Ebben a tekintetben az irodalomnak — eltérően az egyszerű provokatív gesztusok-tól — mélyreható, „katarzist” előidéző hatása van.

Az irodalom a maga felada-tát nemcsak az elavult, teher-tétellé vált, a fejlődés útjában álló erők látványos megroha-

Szeretettel emlékezünk rá: a vak íróra, aki meg-zésinésítette számunkra a múlt sok problémáját, s nemcsak érdeklődési körünket szélesítette, hanem a felvetett kérdésekkel saját mai valónk emberségét is szolgálta. Ha most Szántó György egy kevésbé is-mert — halála után, 1962-ben megjelent — regényét idézzük fel, tesszük ezt azért, mert érdekes tárgya egy nem kevésbé izgalmas társadalom- és irodalom-történeti metszőponthoz kapcsolódik: az utópista szoc-ializmus és a magyar irodalmi reformkor érintkezé-séhez. A *javíthatatlan javító* című Owen-regényről van szó, mely egyfelől az író szocialista tárgyú regé-nyei, az 1924-ben Aradon elsőnek megjelent *Sebas-tianus útja elvégeztetett* és a még 1927-ben írt, de csak 1960-ban kiadott *Ötszínű ember*, másfelől angol vonatkozású munkái, *A földgömb*, *A bölcső* című Körösi Csoma-regény, a *Meléte* és az ugyancsak posz-tumusz *A beszélő festmény* című Milton-regény mel-lé sorakozik.

Ahogy Németh László és Tamási Áron stílusa is leegyszerűsödött az 50-es és 60-as évek között, úgy Szántó György is közelebb került ebben a művében a klasszicista stílushoz. A regény az angol ipari for-radalom széles freskóját festi föl, a technikai találmá-nyok előretörésének bemutatásával: az angol iroda-lom és történelem ismeretében nagy kedvvel ábrázol-ja az angol társadalom egyes osztályainak és alak-jainak jellegzetességeit. Magyar regényben szokatla-nul bő értelmi fejtegetésekben és vitákban bontako-zik ki az utilitarizmus és a chartizmus értelmiségiek és munkások tömegeit mozgató rendszere. A XIX. század első felének nagy angol politikusai, Disraeli, Palmerston és a kezdődő munkásmozgalom vezérei, a Londonban élő nagy emigránsok, Marx, Mazzini, Kossuth és mások alakjai az évtizedeken át sokféle megfordult és sokféle hatást kiváltó Owen élete kö-rül csoportosulnak. A Szántó-regényekből már régeb-ben megszokott és megkedvelt „elképzelt”, imagi-narius beszélgetés (Walter Savage Landor műfaja) itt is élénkíti a regény csaknem történetírásba csapó el-beszélését. Egy ilyen megtörténhetett beszélgetés Széchenyi és Wesselényi vitája Benthammel. Szántó György munkájához az angol munkásmozgalom egyik nagy történészének, Margaret Cole-nak Owen-életraj-zát használta föl. Tudományos munkatársa és lektora a Történettudományi Intézet angol szakértője, Ha-rasztí Éva volt, akinek a chartizmusról szóló nagy monografiája nemrég jelent meg.

Az utópista szocialista Robert Owen megismerte-tése a magyarsággal eredetileg Bölöni Farkas Sán-dor nevéhez fűződik. Az új társadalmi mozgalmak és szellemi áramlatok iránt annyira fogékony magyar reformkor érdeklődésének egyik fő szférája az utó-pista szocializmus. Az angol, amerikai és francia for-

radalom, az alapvető emberi jogok, Locke és az enciklopédisták ismerete készítette elő a talajt Saint-Simon, Fourier, Cabet és Owen számára. Közülük az utóbbi volt a leggyakorlatibb, hatása éppen ezért a legtartósabb, napjainkig ható. Esméi közül az anyanyelvi oktatás, az elsőfokú népnevelés hatott a Dunától elöszőr. Kossuth budai börtönében az Owen-tanítvány Wildespin művét fordította. A doktrinerek heves érdeklődése a szocializmus iránt elsősorban a francia utópisták könyvein alapult. Az *Athenaeum*, Vörösmarty, Bajza és Toldy folyóirata, több cikkben is foglalkozott Owennel. Jól ismerte Madách és Tánácsics is. 1846-ban a reakció már saját céljaira akarta felhasználni; báró Dercsényi János *Tanulmányok a kommunizmus egy humánus ellenségéről* című könyvében az utópisták, köztük Owen gondolatainak valóra váltásával akarta — naiv módon — elejét venni a néptömegek érdeklődésének a kommunizmus iránt.

Tóth Lőrinc, a reformmozgalom egyik vezető jogtudósa, 1842-ben elsőnek látogatott meg owenista telepet, és ennek szervezete annyira hatott rá, hogy bizakodó sorokat írt Owen és a szocializmus bekövetkező győzelméről: „Owen Róbert lanarki intézete, melyben rendszerét nagyban akarja megkísérteni, nem kapott erőre; azonban doctrinája, melynek alapja örök-igazság, nem halt meg. A kedvgerjesztő munkásság rendszere, melynek fő elvei: az egyéniség megsemmisítése, s egyének összesítése szorosan kötött próbb társulatokba, és a nyereség érdem szerinti felosztása, a dolgozó néposztályok közt folyvást talál buzóg és lelkesült tanítványokra“ (*Uti tárca*. Pest, 1844. 5. füzet, 193).

Ismernie kellett Owen eszméit Eötvös Józsefnek is, ő *A XIX. század uralkodó eszméi*-ben külön fejezetet szentelt a kommunizmusnak és Owen hangsúlyozta erkölcsnemesítő értékének. Hogy mennyire közbeszéd tárgya lehetett a szabadságharc után is a nagy angol utópista szocialista munkássága, arra érdekes bizonyíték Arany Jánosnak egy — tévedésből — hozzá intézett levele. Amikor a Magyar Tudományos Akadémia 1867 februárjában külső tagjává választotta Richard Owent, Arany János mint „titoknok“ fogalmazta a hozzá intézett levelet. De Arany önkéntelenül is nem a természettudós Owennek címezte azt, hanem Richard helyett *Robert* Owennek, a nagy utópistának, akiről nyilván többet hallott.

A második világháború idején fordult az érdeklődés megint Owen felé; a korai szocializmus két magyar kutatója, Fejtő Ferenc és K. Havas Géza írtak róla és közölték tőle. 1945 óta a marxista szemináriumok révén milliók közkinccsévé válik az utópista szocialisták és így Owen tanítása, két vastag antológia is jelent meg írásaiból magyar nyelven.

Szántó György több történelmi regényében elemezte a szocializmus sorsát és az angol-brit társadalom epizódjait, s már három évtizeddel ezelőtt vetette papírra egy Owen-regény vázlatát. A kivitelezésre azonban csak a szocializmus történetének tágasabb szemlélete idején kerülhetett sor. A végül is elkészült Owen-regény a szocializmus nagy alakjairól szóló magyar szépirodalmi művek kiemelkedő alkotása lett. Angol viszonylatban is páratlan hozzájá-

mozásával teljesíti, hanem sokkal inkább azzal, ha a jogosult kritikát mélységben, a maga sajátos eszközeivel élve gyakorolja. Jelentős alkotások és életművek (Dürrenmatt, Peter Weiss, Brecht) bizonyítják, hogy sohasem pusztán a provokáció ténye, hanem annak művészi megvalósulása volt jelentős az irodalomban.

◆ A régészet az utóbbi száz évben sok hihetetlennek tartott mítoszt és legendát igazolt, bebizonyítva azok történeti gyökerét. Az idén júniusban maga VI. Pál pápa jelentette be, hogy megtálták Péter apostol holttését.

A keresztény hagyomány szerint Péter a nérói üldözések alatt (i.sz. 64-ben) vértanúságot szenvedett, és azon a helyen temették el, ahol ma Szent Péter temploma áll. Most egy véletlen mintha igazolná e hagyományt. 1939-ben XI. Pius pápát e templom kriptájában temették el. Sirját ásva Nagy Konstantin korából származó leletekre bukkantak. A következő pápa, XII. Pius elrendelte a Vatikán alatt levő grották feltárását. Az ásatások 1939-től 1950-ig tartottak, és többek között felszínre hoztak néhány I. századi és több művészi kivitelezésű II. századi sirt. Közülük a legtöbb házalakú, ajtókkal, ablakokkal, sőt beépített bútorral van ellátva. A sírok hamvasztásos vagy inhumációs jellegűek, vagyis a halottak pogányok és keresztények voltak. Korukat a talált cserepek alapján pontosan meg lehetett állapítani.

A feltárt mező központi részén egy szentély, ún. tropaion van, mely három, egymás fölé helyezett fülkéből áll. A fal és a fülke találkozásánál egy kis márványládát találtak,

benne emberi csontokat. A régészek feltételezik, hogy a láda a IV. század viharos éveiben valamelyik fülkéből került ki. A Péterre vonatkozó feltételezések elsősorban a tropaion fekvésén alapulnak. Efelőtt volt ugyanis az i.sz. IV. században épült Konstantin-bazilika központja. A temetőt Nagy Konstantin töltötte fel, és tette vízszintessé a lejtős területet.

A régészek feltevésük bizonyítékát látják a szentély körül talált, nyilván zarándoktól odadobott idegen pénzekben, s a szentélybeli és a szomszédos falon fellelhető számos vallásos graffitiben (feliratok). Ezekon gyakran előfordul Péter neve rövidítve (PE), kulcsszerű ligatúrában. Az oszteológiai vizsgálatok előrehaladott korú, 60—70 éves emberre mutatnak. Ezek alapján a római egyetem görög-római felirattanának professzora, Margherita Guarducci, aki csaknem két évtizedig vezette az ásatásokat, arra a következtetésre jutott, hogy a márványláda Péter apostol csontjait tartalmazza, ezeket a IV. század folyamán az eredeti sírból eltávolították, és ismét eltemették a ládába.

◆ A New York-i Museum of Modern Art a Lincoln Center Festival 1968 keretében Greta Garbónak, Chaplin után a filmművészet legnagyobb képviselőjének csaknem valamennyi színészi alakítását, összesen 27 filmjét mutatja be. Filmjeinek felelevenítése jó alkalom arra, hogy a sajtó és a filmtörténet ismét behatóan foglalkozzék a filmesillag életével és művészetével. Pályájának elindítója egy kelet-európai filmrendező, Mauritz Stiller volt, aki a húszas években Victor Seastrommal első

mulás a haladó angol gondolkodás szépirodalmi ábrázolásához, s széles körökben keltette föl és tartja ébren a szocialista olvasók érdeklődését a felvilágosodás és az utópista szocializmus nagyjai közül Owen iránt.

Gál István

Népszerű matematika

Az emberek nagy részében jó adag ellenszenv él az egzakt tudományokkal s főleg a matematikával szemben. Ha erről esik szó, reménytelenül legyintenek, eszükbe jutnak az iskolai matematika-órák, s elrémülve gondolnak azokra a kínokra, melyeket egy-egy példa megoldása közben kiálltak. Sokakban él azonban a becsületes törekvés, hogy megpróbáljanak behatolni a „félelmetes” tudomány titkaiba. Nagy segítségükre lehet a Tudományos Kiadó nemrég megjelent könyve, a *Számokról és ábrákról*.

Amint az alcím is mutatja (Selectiuni de matematică pentru amatori), a mű a nagyközönség, az érdeklődők számára készült. A szerzők — Hans Rademacher és Otto Toeplitz — hosszas beszélgetéseiből született meg a váz, melyet aztán gondos munkával szerkesztettek teljes, önálló alkotássá. A kézirat eredetileg német nyelven készült el 1929-ben. Az angol változat, melyből a román fordítás is készült, 1957-ben jelent meg Princetonban.

A mű fő célja, hogy megismertesse az olvasóval a logikus matematikai gondolkodásmódot, a matematika egyes alapvető kérdéseit s azok megoldását. A könyv 28 szinte teljesen különálló fejezete egy-egy érdekes kérdést vet fel s annak egy vagy több megoldását adja. A kérdések és megoldások is nagyon egyszerűek (s minél egyszerűbb a megoldás, annál nagyszerűbb), még az elemi számtan ismerete nélkül is érthetőek. Csak egy kis figyelmet igényelnek az olvasótól, s ennek viszonzásaképpen azt a boldogító érzést nyújtják, melyet csak akkor érez az ember, ha sikerül behatolni valamilyen tudomány rejtett kincséhez.

A feladatok egy része nagyon régi keletű, már az ókori görög bölcselek felvetették s részben meg is oldották őket. Csodálatos, hogy milyen eleganciával fogalmazták s oldották meg ezek a gondolkodók a mértan és aritmetika alapvető feladatait. A könyvből megismerheti az olvasó Euklidész, Platon, Püthagorász egyszerűségében is zseniális gondolkodásmódját. Érdekes az irracionális számok és az összemérhetetlen szakaszok összefüggéseinek feltárása is: a számelmélet világába, a matematika királynőjének birodalmába vezet be az olvasót. A matematika másik izgalmas fejezete, a halmazelmélet is otthonossá válik: a matematikának ez a része, melyet Georg

* Hans Rademacher — Otto Toeplitz: *Despre numere și figuri. Editura științifică, București, 1968.*

Cantor alapozott meg, a legegyszerűbb megmondolásokból indul s fontos, szerteágazó elméletet dolgoz ki, csupán a logikus gondolatmenetre támaszkodva.

A könyv a nehezebben követhető gondolatmenetet is nagyon szemléletes és közérthető példákkal teszi világossá. Így például a Cayley által 1879-ben felvetett problémát, az ún. *négy szín problémáját* és megoldását is igen egyszerű példákkal mutatja be, s közben az ember észrevétlenül elsajátítja a matematikai gondolkodásmódot. Úgyesen vezetnek rá a szerzők az aritmetika és a mértan összefüggéseinek felismerésére, s szinte észrevétlenül jövünk rá a különböző mértani idomok alapvető tulajdonságaira. Megütöközve vesszük tudomásul, hogy lényegében csak 5 szabályos síkidom van, s élvezettel olvassuk, miként lehet felhasználni a legegyszerűbb mértani ismereteket bizonyos fizikai feladatok megoldására (gondolok itt a különböző mechanizmusok leírta görbék és mozgásformák tárgyalására). A maximum- és minimum-példák, melyek szintén igen régi keletűek, általában visszatérnek a könyv lapjain, s különböző megoldásukat ismerhetjük meg.

Bár a különböző fejezetek szinte teljesen különbözőek, mégis megvan a könyv szerkezeti egysége. A szerzők úgy építették fel a művet, mint ahogy minden fejlődik a természetben: az egyszerűtől a bonyolult felé. Az utolsó fejezetekben már felhasználják azokat az ismereteket, amelyeket előzőleg elsajátított az olvasó és a matematika nehezebben érthető kérdéseit vetik fel. Így minden fejezettel egy kicsit előbbre jutunk a matematika birodalmában s egyúttal olyan gondolkodásmódot alakítunk ki, mely lehetővé teszi bonyolultabb kérdések megértését és megoldását is.

A könyv lényegében tehát abban segít, hogy ne reszkessünk tovább a parton, hanem bátor elhatározással ugorjunk fejest a matematikába.

Váró Zsuzsa

Ion Ţuculescu művészetéről

Brâncuşi modern „klasszikussága” ma már a világ közös kincse. Nincs az a kontinens, ahol a hozzáértők előtt ismeretlenül csengene a neve, nincs az az egyetem, amelyben ne közölnék munkáit. Az egyszerű olténiai parasztfiú pályája beívelt a halhatatlanságba.

Fiatalabb honfitársának, Ion Ţuculescunak előbb meg kellett halnia ahhoz, hogy a szűk baráti körön kívül hazája népe is megismerje munkásságát, alkotóerejét. A mintegy három évvel ezelőtti posztumusz kiállítása szinte debütálásnak számított, annyira ismeretlen volt akkor még neve a művészi körökben is. Azóta nagyon sok tudományos értékű írás, különböző kiadványok sora próbálja bepótolni azt

helyre emelte a svéd filmművészetet. Stiller fedezte fel az akkor 17 éves Greta Gustafsson kisasszonyt, egy stockholmi nagyáruház tisztviselőnőjét és a Királyi Drámai Színészeti Akadémia akkori hallgatónőjét. Ugyancsak ő adta a Garbo nevet, melyről kevesen tudják, hogy az Bethlen Gábor erdélyi fejedelem keresztnevének kissé változtatott, visszhangosított formája. Nagy sikerei után a művésznő 35 éves korában visszavonult a filméletből, és ma a New York-i East Side-on lakik. Legnagyobb filmjei az 1924-ben Stillertől rendezett *The Saga of Gösta Behring, melyben partnere a nagy svéd színész Lars Hanson, a Susan Lenox, ezt Clark Gable-lal együtt játszotta, továbbá Mata Hari, Anna Christie, A kaméliás hölgy és a Ninocska.*

◆ Tomasi di Lampedusának *Il gattopardo (A párdúc című, halála után, 1958-ban kiadott regénye* máról holnapra a klasszikus alkotások sorába került. A tavasz folyamán a regény körül ismét nagy vihar támadt. Carbo Muscetta, a catanai egyetem professzora ugyanis azt a kijelentést tette, hogy a regény jelenlegi formájában csak az első változat, és nem ezt, hanem az eredeti, az írótól kijavított példányt kellett volna kiadni. Megjegyzése Giorgio Bassani ellen irányult, aki a kézirat és néhány gépelt fejezet alapján a regényt kiadásra előkészítette. A vitába beleszólt a herceg fogadott fia, Gioachino Lanza Tomasi és a Fiera letteraria hasábjain elmondja, hogy a regény eredetileg több változatban készült el, és a kiadók egymás után visszautasították. Ugyanakkor azt állítja, hogy a Bassanitól összeállított szöveg a legjobb.

krónika

◆ *A nagy angol filozófus, tudós és békeharcos, Bertrand Russell nemrég megjelent önéletrajzának második kötete az 1914 és 1944 közötti korszakot öleli fel (The Autobiography of Bertrand Russell: 1914--1944). Ez a korszak a filozófia és a matematika nagy kérdéseiről a világ és a társadalom megoldatlan problémá felé tereli figyelmét. Már az első világháború idején ugyanazt a határozott magatartást tanúsítja Russell a háborúval szemben, melyet későbbi éveiből jól ismerünk. Mikor Cambridge-i kollégái, köztük a neves matematikus, munkatárs és jóbarát, A. N. Whitehead „elvadult háború-pártiak lettek”, Russell, bár elszigetelődött, megmaradt bátor, szókimondó pacifistának. Fáradhatatlanul dolgozott, írt, előadásokat tartott. 1918-ban hat hónapi börtönre ítélték. Börtönében Balfour közbenjárására engedélyt kapott, hogy olvashasson és írhatson. Ekkor készült el egyik főműve, a Bevezetés a matematikai filozófiába. 1920-ban meglátogatta a Szovjetuniót, innen Kínába ment. Visszatérése után rövid időre visszavonult a közéletből, és létrehozta a csakhamar híressé vált kísérleti iskoláját. Később az Amerikai Egyesült Államokban mint „visiting”, látogató professzor, előadásokat tartott a chicagói egyetemen, mígnem összeütközve az egyetem rektorával, kénytelen volt előadásait félbeszakítani. Kaliforniából „az alázatos keresztény adakozók” üzték el. Ekkor a New York-i City College hívta meg, de a város bürokratái nem akarták e „sátáni” idegenre bízni gyermekeiket, és róla a következő épületes jellemzést adták: „Züllött, epekedő, kéjenc, erotomániakus, afrodisziákus, tiszteletlen, szülőkátórkör, megbízhatatlan, egy mákszemnyi er-*

a nagy hiányt, melyet a sematizmus idézett elő ennek a csodálatos látomásvilágú művésznek a megismerésében.

Ma már műveinek egy részét múzeumaink óriási értékű kincseiként tartjuk számon, a kiadók művészi kivitelű albumok lapjain* próbálják újraálmodni merész színeit, külföldi kiállításokon az ő festményei rangosbíjtják Románia jó hírnevét. És mégis fel lehet tenni a kérdést: megtettünk-e mindent, hogy Tuculesscu műve ugyanolyan töretlen fényben ragyogjon az emberiség tudatában, mint a Brâncuși-é? Nehezen lehetne igennel felelni. Mindehhez azonban jelentősen hozzájárul az a tény is, hogy a két művész életútja sokban különbözött egymástól.

Brâncuși a modern művészet pezsgő központjában, Párizsban igyekezett a maga és a művészi világ számára újratertetni a messzire elhagyott szülőföld minden szépségét. Műveinek kicsiszolódott arányában nosztalgia és nemzeti büszkeség, nyugodt méltóság és meleg emberség ötvöződött össze harmonikus egységgé, melyet a külföldi kritika hamarabb számyra kapott, mint a hazai.

Az elismert szak tudású bukaresti orvos ifjúkorától kezdve a töretlen, erős színek, a nagy kontrasztok kedvelője volt. Ezt kereste-kutatta, ezt találta meg az olteni nép művészetében. A parasztházak „tisztá szobájának” harsogó, friss színvilága, az álom szép szőnyegek lírai dekorativitása készítette első képeinek megfestésére. A művész nem igyekszik főé mellékszerepet adni az egyszerű hajlékokban található népművészeti tárgyaknak — hiszen tulajdonosainak is egyformán fontos valamennyi —, hanem azonos erővel és szeretettel ábrázolja mindeniket. Ez adja már korai képeinek nagyfokú dekorativitását. Különösen a paraszt szőnyegek hatnak a művészre elemi erővel. A szőpvonalú levél-, virág-, és embermotívumok majd minden e korszakból való művének alkotó elemeivé válnak. Festményein zseniális módon felvibráltatja a népköltészet ritmusát, a népmesék álomvilágát s az, amit művészi énjéből még hozzáad, újja teszi alkotásait, eredetivé. Szőnyegek rozettáiból, leveleiből sejlenek elő tájképeinek fái, levélmotívumokból épül fel a rögös talaj, ovális levélformák hullámoztatják a vizeket, rezgetik a levegőt, mesebeli madarak, virágformájú pillangók repkednek. Csodálatos tájak ezek: minden mozgalmas rajtuk és mégis végtelen nyugodtságot árasztanak. Zeneien zengő álomképek, melyek nosztalgikus csengése megragadja, magához bilincseli a nézőt. Árnyalakok imbolyognak, libegnek a sárgás-zöldes mezőkön, mélykék ég alatt, hórát táncolnak; párok állanak kéz a kézben, és valamennyien összefonódnak a természettel. Ez az annyira egyéni s egyben a nép érzelm- és gondolatvilágához kötött vízió jellegzetes román jelentkezése az európai szürrealizmusnak.

Țuculescut azonban nem elégti ki ennyi. Mind mélyebbre és mélyebbre hatol népének megismerésében, ezzel egyidőben pedig mind általánosabb,

* Petru Comarnescu: *Ion Țuculescu, Editura Meridiane. București, 1967.*

krónika

mind nagyobb emberi problémák foglalkoztatják. Formanyelvébe beolvasztja az útszéli és temetői keresztet, a troiták képét, az agyagból készített bájosan esetlen népi babákat. Ezek felhasználásával egyidőben megváltozik képeinek kompozíciós felépítése is: az eddig többnyire vízszintesen tagolt, tájinspirálta festmények helyett a függőleges irányokat hangsúlyozó alkotások kerülnek ki a festő ecsetje alól. Bár gyakran szinte szimmetrikus a kompozíciók megszerkesztése, mégis nyugtalanná válnak, drámaian hatnak a szemlélőre. Eltűnnek az idillikus tájak, szörnyű látomássá alakulnak a békés madarak, a lengőfátylú táncoló parasztszonyok helyett troiták szigorú vonala vágja át a táj vízszintes lankáit. S ez a természet él és ránk tekint. Az eddig lágyan hullámzó, eget-földet betöltő ovális levélformák szemekké alakulnak: néznek bennünket a vörös part málló kövei, sötét pillantással tekint ránk a tenger, a troiták jámbor szentjei helyén vádoló tekintetek izzanak. Szemek egymás mellett, szemek egymás fölélt végeérhetetlenül, mint Bráncuși *Végtelen oszlopán*ak geometrikus formái. Lángoló vörösek, sárgák mellett józan kékek, sötét feketék húzódnak. A szenvedélyesen felrakott vastag festék megbontja a kép síkját, robusztus anyagszerűsége még drámaibb hangulatot sugall.

Mi hozta vajon a művész életében ezt a változást? Miért hessentették tova a képzelet tündéri látomásait a félelmetesen megszemélyesített elemek? Hová lett Tuculescu meleg, optimista világa? Betegség, meghasonlás, elhagyatottság sorvasztotta? Vagy így próbált lázadozni a sematizmus ál-igazságai ellen? Mindez talány a nagyközönség számára. Hiányzik még az az írás, mely feltárja életének ezeket a titkait. Csak annyit tudunk és érzünk, hogy munkásságának ezzel a szakaszával is a román kultúra, a román képzőművészet kapott új tartalmat, gazdagodott új irányban.

Utolsó művein a népművészet eddig mindig világosan látható hatása áttételessé válik. Eltűnnek az ismerős népi elemek, de a szenvedélyesen villodzó non-figuratív alakzatok összképe a hármaskeresztek emlékét idézi. A művész elérkezett alkotókészségének ahhoz a szakaszához, amikor már általános következtetések levonására képes, amikor az egész emberiséget érintő problémák megoldására vállalkozhat. Nemesen elvont képeken kutatja az anyag ezer arcát, az emberi érzelmek végtelen széles skáláját. Megfoghatatlan szépségekre nyitja fel szemünket, súlyos küzdelmek katarzisaiknak leszünk részesei, kirepíti gondolatainkat a hétköznapi szűk ketreceiből. Költőien elnevezett alkotásai éteri tiszták és mélyen embe-riek.

Műveit ma még csak alig ismeri a világ. Helye a hazai művészettörténetben sincs véglegesen megállapítva. Értéke azonban vitathatatlan. Erzelmeiktől átítatott alkotásai időtállóak, mert nem pillanatnyi divat termékei, hanem nemes belső indítékok megtestesült formái.

Gazdáné Olosz Ella

kölcs sincs benne". Ezután Albert Barnes világhírű francia műgyűjtővel kötött ötéves szerződést filozófiai előadások tartására. Az első év után azon a címen, hogy kötelezettségét nem teljesítette, Barnes a szerződést felmondta, mire ő perelt, és szokástól eltérően perét meg is nyerte. Részben ekkor készült el The History of Western Philosophy című műve. Angliába visszatérve ismét felemelte szavát a háború ellen, előadásokat tartott, melyekben leplezte a fasizmust, és ugyanakkor hangoztatta az angol birodalom anakronisztikus voltát.

Szabó Zoltán rajza

Nagy István

Sáncalja

A századeleji Kolozsvár, Nagyvárad és Nagyenyed a színtere Nagy István önéletrajzi regényének, mely nem pusztán gyermekkori emlékek felelevenítése, hanem valóságos számadása egy, a magyar munkás-ábrázolás oly jelentős fejezetét megalkotó írónak. Az emberlétre, majd öntudatra eszmélés egyes fázisait, epizódjait részben Nagy István más regényeiből, novelláiból is ismerjük, mégis most, a hangvétel személyes jellege által közvetlen közelébe kerülünk egy életműnek s egy korszaknak, amelyet az író nemcsak saját emlékeire támaszkodva, hanem a korabeli munkás-sajtóból is merítve s a szükségsvivő újságközleményeket emlékezés-megindításra felhasználva elevenít fel.

Szinte azt mondhatnók, hogy a századeleji erdélyi munkás-ság kollektív emlékezésének regénye ez. És ehhez hozzátéve: önvallomás és számadás. az írói és emberi felelősségről. „Megtettem-e minden tőlem telhetőt, amit e nagy megvázkódásokat hordozó században minden becsületes, igaz ügyért kiálló írótól elvárunk?” — teszi fel a kérdést maga az író, és életútjával adja meg saját kérdésére a feleletet. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Din gândirea economică progresistă românească

A tanulmánykötet a XIX. század haladó gazdasági gondolkodása hazai úttörőinek munkásságát ismerteti. A szerzők érdeme, hogy egységes módszertan alapján vizsgálják a kötetben szereplő gondolkodók nézeteit, mégpedig aszerint; hogy miként viszonyultak

Amikor Edouard Herriot miniszterelnök 1924 nyarán a londoni konferenciáról hazatért, ahol MacDonalddal együtt a Ruhr-vidék kiürítését határozták el, az újságírók kérdésére kérdéssel felelt: „Vajon mit fog szólni hozzá az átlagfrancia?” A *français moyen* kifejezés nemsokára bejárta az országot, sőt fordításban a világot is. Egy emberöltővel később Herriot emlékirataiban* hozzátéste: „A történelmi szállóigék akaratlanul születnek.”

Herriot aggálya nem volt alaptalan. Mert ugyanaz az „átlagfrancia”, aki tapsolt Poincarénak, amikor a német hadiadósság zálogaként megszállta a Ruhr-vidéket, aki tapsolt Herriot-nak, amikor magával hozta Londonból a Dawes-tervet, nyolc év múlva ismét kivonul az utcára, mert Herriot miniszterelnök az amerikai hadikölcsönt akarja törleszteni. „*Pas un sou pour l'Amérique!*” — ez a jelszó sodorta el Herriot-t a kormány éléről. Mit ír róla a szenvedő hős? „Ma is úgy gondolok erre a bukásra, amelyet a francia adótt szóhoz való ragaszkodásom váltott ki, mint politikai pályafutásom legszebb mozzanatára.”

Az átlagfrancia kormányt buktat és alakít.

Ezt a Maginot-vonal mögött, a képzelt biztonság és a viszonylagos jólét napos oldalán sűtkérező *français moyen*, ezt a nemzeti elfogultságtól nem mentes, de a *sou-t* is fogához verő átlagfranciát képviselte Herriot hosszú közeleti pályafutása során. Ő maga is a vidék szülőtte, vagyis vérbeli francia, s szívesen hangoztatja, hogy Párizs nem Franciaország. A harmadik köztársaság békaegérharccá fajuló pártharcúai közt, a központi és a helyi kormányzat urainak „vízesésszerű” váltakozásában Herriot képviseli a folytonosságot.

Rövid megszakításokkal ötven évig volt „város-*atya*”, Lyon polgármestere. Lyonban hatalmas közmunkákat végeztet el, népjóléti intézmények és emlékművek egész sorát állíttatja fel, ő rendezte meg először az azóta nemzetközi hírűvé vált Lyoni Vásárt. Rövid megszakításokkal negyven évig volt „honatya”, törvényhozó, háromszor miniszterelnök, számtalanszor miniszter. Lyon Bernádyja már az első világháború előtt tagja lesz a francia parlamentnek, mégpedig, a szokványtól eltérően, előbb szenátor, aztán miniszter, s a háború után képviselő. Politikai nézetei a Panama-botrány és a Dreyfus-ügy idején alakulnak ki, s így a radikálszocialisták közt találja meg helyét, a pártnak egy emberöltőn át elnöki tisztségét viseli.

A radikális szocialisták büszkén vallják magukat a nagy francia forradalom fiainak. A polgári demokratikus eszméket valló Herriot is évtizedeken át állta a „kétszáz család” sajtójának támadásait, amiért az elsők között utazott a forradalmi Oroszországba, az 1924. évi választáson a szocialistákkal kartellben meg-

* Edouard Herriot: *Página de jurnal. Editura politică. București, 1968.*

téka

buktatta Poincaré nemzeti blokkját, a Szovjetunióval diplomáciai kapcsolatot teremtett. Később is a francia—szovjet katonai szerződés híve, a belpolitikában a népfront jobbszárnyán helyezkedik el. A francia bal-közép pártjaiból alakult kormányokban Herriot rendszerint tárcanélküli miniszter, ami azt jelzi, hogy a kormányt a radikálszocialisták is támogatják.

Amikor a francia jobboldal el akarja seperni a parlamenti demokráciát, s 1934. február 6-án a ligák felvonulnak a Concorde térre, a Képviselőház elé, Herriot, a parlamenti játékszabályok legfőbb őre, az egyik célpont. S mivel neve erre kitűnően alkalmas, megszületik a jelszó, amit a tüzkeresztesek ütemesen skandálnak: *Herriot, au poteau!* — vagyis akasztófára vele. Amikor pedig elhagyja a Quai d'Orsay-t, a tüntetők felismerik s a Szajnába akarják dobni. „Sértve éreztem magam — írja húsz év múlva rendíthetetlen bonhomival —, hogy a lyoni polgármester más folyóban is végezhetné életét, mint a Rhöne-ban.“

A parlamenti demokrácia nem tudta megvédeni önmagát. A párizsi külváros munkástömegeinek kellett felvonulniok, hogy megállítsák a francia *Marcia su Roma*-t. A radikálisok, „a forradalom fiai“, rég elvesztették uralmukat az utca felett. Legjobbjaik, mint Herriot, még komolyan veszik a köztársasági intézményeket, zömük azonban az emberi jogok nyilatkozatából csak a tulajdon szentségéhez ragaszkodik. De Herriot is értetlenül áll az utcával szemben. Az ő világa a zöld asztal, a hálókocsi, az ülésterem. Számára a parlament és a városháza — Franciaország; a Népszövetség — Európa. S miközben az utcán egyre többen éneklik az Internacionálét, mint a Marseillaise-t, az ülésteremben egyre magasabb tisztségeket foglal el. A Képviselőház elnöke lesz, majd a német megszállás után, amelyet háziőrizetben vészelt át, a Nemzetgyűlés elnöke.

Csak egyet nem ért el — a köztársasági elnökséget. A III. köztársaságnak ugyanis hagyománya, hogy erős egyéniség ne legyen elnök. Clemenceau a világtörténelmi győzelem kivívása után megbukik a szürke Deschanellel szemben, Briand negyvenegy szavazattal marad le a később tragikus sorsú Doumer mögött, amikor pedig Herriot lehetett volna elnök, kétszer egymás után választják meg a könnyes szemű Lebrunt.

És Herriot mégis mindenütt elnököl. Nemcsak a parlamentben, hanem irodalmi szimpozionokon is. Arra a legbüszkébb, hogy az *École normale supérieure* diákja volt. Innen indult el Jaurès és Blum a szocializmus felé, s bár Cachin nem volt a nagynevű intézet növendéke, ő is a filozófiai tanári katedrát cserélte fel a parlament szószékével. Herriot diákkorában a filológia és a történelem iránt vonzódott, s ezt a szenvedélyét tanítványának, Daladier-nek is átadta, aki szintén a középiskolai tanár kemény székét hagyta el, hogy a miniszterelnök puhább, de ingatagabb székében foglaljon helyet.

A tanár Herriot *Mme Récamier és barátai* című könyvével tűnik fel, a politikus Herriot Beethoven életrajzának megírására használja fel a két kormányalakítás közt beálló holdidőt. Minisztertársa, Bartou

az 1948-as társadalomhoz, a fejedelemségek egyesítéséhez, az 1864-es agrárreformhoz és az ország iparosításához. Nemcsak a kronologikus sorrend könnyíti meg az olvasó számára a múlt századi kiemelkedő gondolkodók eszméinek megértését, hanem a dialektikus elemzőmód is. (Editura științifică, 1968.)

Németh Pál

Út a kibernetikához

A könyv hasznos eszköz a számítógépeket és bonyolult automatákat övező rejtély megszüntetéséhez. Első fejezeteiben a szerző ismerteti az automata berendezéseket, az irányítástechnika alapfogalmait és eszközeit. Bevezeti az olvasót a kibernetika „nyelvébe“, közli a terminus technicusokat és mindezeket közismert példákkal, rajzokkal illusztrálja. A további fejezetekben a számítógépek működésével, egységeivel foglalkozik. A golyós számológépektől fokozatosan, ugrás nélkül jutunk el az elektronikus digitális számítógépekig. Bevezet a könyv a számítógépek alkalmazásába és különösen a termelési folyamatok irányításába is. Ennek kapcsán ismerhetjük meg a szerszámgepek programvezérlését, a vegyipar automatizálási problémáit, mesterséges állatokat és játékgépeket. Németh Pál könyve nem tudományos mű, nem tankönyv, de nem is vulgarizál — hasznos ismereteket nyújt a laikusoknak. (Műszaki Könyvkiadó, 1967.)

Páskándi Géza

Úvegek

Műfaji változatosságával Páskándi Géza már eddig is sok meglepetést szolgált az ol-

téka

vasónak. Erőteljes egyéniségű versei, éreksz logikájú esszéi és érdekes drámái mellett a lapokból megismerkedtünk a novellairóval is. Ez utóbbi teremtését gyűjtötte össze legújabb kötetében. Páskándit hőseinek tudat-folyamatai érdeklik elsősorban: a mérlegelő, tájékozódó, tisztán látni akaró és a tisztánlátáshoz eljutott ember. Némi kétkedő szigorral nézi őket, nem tűri mellébeszéléseiket, hazugságaikat mások és önmaguk előtt, így fejezve ki mai valóságunk humánnum-lényegét egyértelműen igenlő írói állásfoglalását. Az írói közlésformák nyugtalan vibrálásában egy pozitív előjelű tagadás körvonalazódik, az újat teremteni akarás és tudás, és ennek hevülete teszi e kötet novelláit, elbeszéléseit izgatónan érdekes olvasmányokká. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

D. M. Pippidi

Contribuții la istoria veche a României

A bukaresti egyetemi tanár, az Akadémia Régészeti Intézetének vezető munkatársa, D. M. Pippidi, második, bővített kiadásban megjelent tanulmánykötete főképpen a dobrudzsai tengerpart egykori görög városai, Kallatisz, Hisztria és Tomisz régészeti emlékeivel, elsősorban felirataival foglalkozik. A tanulmányok sok értékes adatot tartalmaznak e városok belső szervezetéről, gazdasági és társadalmi helyzetéről, az egymás között, valamint a görög és a római világgal meg a szomszédos getákkal fenntartott kapcsolataikról. A 600 lap terjedelmű 23 tanulmány és 5 kiegészítő jegyzet éppen ezért nemcsak hazánk történeti múltja ismeretének, hanem az egyetemes ókori történetnek a gazdagítását is jelenti. Különö-

is regényes történelmi életrajzokkal kísérletezik. Ugyanakkor egy fiatal író, akit Herriot és Barthou rendőrsége nyilvántartásba vesz, a kínai kommunisták harcáról írja meg *Embassadors* című regényét, hogy aztán de Gaulle kormányában ő is miniszteri tárcát kapjon. André Malraux-ról van szó. A politikának és az irodalomnak ebben az összefonódásában Herriot jelkép és fogalom.

Akik a parlamentben lehurrogják, a Sorbonne-on megtapsolják. A thermidori államcsínyről, Robespierre elfogásáról hallottam előadni. A gyakorlati politikus közvetlen átélése párosult az előadóművész választékosságával. Ez jut eszembe, amikor emlékirataiban olvasom, hogyan internálták a háború alatt Herriot-t a németek. Aiszkhülosz Prométheuszát idézi, majd így folytatja: „Ehhez az istenhez, vagy legalábbis hóshöz viszonyítva mi csak szegény emberek vagyunk. Itt, Dauphiné-i sziklámon, távolabb vagyok a tengertől, mintsem hogy meglátogathatnának az okeánidák szárnyas fogatukon.“ A hasonlat szép, de kissé sántít. Herriot passzív ellenállásban tölti el a megszállás éveit. Híre járja, hogy de Gaulle bozót-harcosai merényletet akarnak elkövetni ellene.

Román fordításban megjelent emlékirata, ha töredékesen is, de sok mindent bemutat a *Jadis* és az *Episodes 1940—1944* szerzőjének nyolcvanöt évre terjedő életéből. Annál kevesebbet mond a bevezető színes egyéniségéről. Még a fényképét sem közlik. Pedig Herriot-hoz éppen úgy hozzátartozik elmaradhatatlan pipája, mint Churchillhez a szivar. Minden arányt nélkülöző gargantuai termete kiáltó ellentétben áll gondolatainak fegyelmezetttségével. A vicclapok — s ezek Párizsban közvéleményt irányítanak — ha hatalmon van, oroszlánnak, ha megbukott, ökörnek ábrázolják, akit taglóval üt le a köztársaság elnöke. Mind-ezen ő mulat a legjobban.

Bon mot-it azonnal felkapja a világsajtó. Ő mondta Titulescuról: „Egy kis nép fia, aki nagy politikát csinál“. A szójátékot vissza is fordíthatnók: Herriot egy nagy nép fia volt, aki kisszerű politikát folytatott. De ami szellemes, az nem mindig igaz. A kisszerűség legfeljebb annyiban illik rá, amennyiben a harmadik köztársaság és a harmadik rend embere maradt, amikor már a negyedik rend tört uralomra. Ezt a rendet, a *tiers état*-t viszont a legmagasabb szinten képviselte. Emléke a francia szellem és a francia szellemesség legjobb képviselői között fennmarad, annak ellenére, hogy — az Akadémia is halhatatlanjai közé választotta...

Mikó Imre

Gorka Géza kerámiái

Korunk művészetében — legalábbis a legnagyobbakéban — közvetve vagy közvetlenül kimutatható a népművészet ösztönző, termékenyítő hatása. Gondoljunk csak Bartók Béla és Kodály Zoltán művésze-

tére. Miként nálunk, úgy másknál is bonyolultan, sokrétű kulturális tartalom keresztül érvényesül a népművészet hatása.

Gorka Géza művészetének — miként a mai magyarországi kerámikusok legjobbjaiénak — egyik legszembevetőbb sajátossága, törekvése a népművészet eredményeinek követése, felhasználása.

A különböző művészetek, művészeti ágazatok között talán a kerámia kapcsolata a legszorosabb, legközvetlenebb a népművészetrel. A XIX. század második felében az üzemi előállított kerámiákon — többek között a pécsi Zsolnay-kerámián — már a 70-es, 80-as években kimutatható a népi hatás. A Zsolnay-testvérek sárközi hímezéseknél, Baranya megyei református templomok festett mennyezet- és padlódiszainak gyűjtésével és felhasználásával tudatosan fordultak a népművészeti díszítőelemekhez, formákhoz. A századfordulón, amikor a díszkerámia egyre inkább egyénileg dolgozó kerámikusok tevékenysége lesz, a népművészet formáihoz és díszítő-elemeihez való fordulás általános művészi magatartássá válik. E tény okának elemzése messzire nyúlna, annyit mégis szükséges megjegyezni, hogy a múlt század 80-as éveitől jelentkező, egymást követő stílusirányzatok szinte mindegyikénél szembevetendő a népművészeti igazodás. E fejlődés évtizedeken át napirenden tartotta a népművészethez való művészi viszony, alkotói magatartás kérdését. Míg a XIX. század 80-as, 90-es éveiben az iparművészetben a népművészethez való viszony a különböző népi formák, díszítőelemek közvetlen átvételében jutott kifejezésre, később, a két világháború közötti időszakban, az iparművészet és a népművészet kapcsolata már bonyolultabbá lesz, bár az egyes stílusirányzatokban, egyes alkotók munkásságában eltérően alakul. Az első világháború utáni évek primitív expresszionizmusa már nemcsak a díszítőelemek és népi formák egyszerű átvételében vélte a népet, a „primitívét” megtalálni, hanem technikában is. Ekkor jelenik meg a fazekaskorong mint a népihez való visszanyúlás technikai eszköze.

Gorka Géza Badár Balázs mezőtúri műhelyében ismerte meg és sajátította el a fazekasmesterség fogásait. Németországi tanulmányútján viszont a különböző technológiák mellett megismerkedik a kerámiaművészet irányzataival és művelőivel, így Paul Mannnal és Max Leugerral. Gorka komplexebben fogja fel és értelmezi a népművészet eredményeit, mint mások. Nem a díszítőelemek átvételére, a formák közvetlen alkalmazására törekszik, hanem a népművészet eredményeit magasabb szintézisben — a modern technológia korszerűsítésében — dolgozza fel.

A 20-as, 30-as években a figyelem Európa-szerte a XVI—XVII. század kiváló kerámikusai, a habánok felé fordul. A habán kerámián mindmáig megcsodáljuk a színek és mázak összhangját, a díszítőelemek mértéktartó szépségét, a kerámiák időtállóságát. Gorka Gézát is megejtette a habán kerámia lenyűgöző varázsa. A népi hagyományok eredményein nevelkedett művész hamar felismeri, hogy a habánok ún. „majolika-technikája” korszerűsített változatával tovább gazdagíthatók a modern kerámia mű-

sen értékesek a getákra vonatkozó feliratos emlékek alapos elemzését tartalmazó tanulmányok, valamint a kereszténység dáciai elterjedését tárgyaló két dolgozat és a bevezetőként szolgáló tanulmány, amely az ókori Dobruzsza régészetének utolsó száz évét foglalja össze. (Editura științifică, 1967.)

Fitz József

A magyarországi nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története

II. A reformáció korában

Hosszú évtizedes kutatómunka eredményeként a szerző műve második kötetében a mohácsi véstől a XVI. század végéig dolgozza fel a magyarországi nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem történetét. A mű első részében általános jellegű kérdéseket, a reformációval meginduló korszak gazdasági, társadalmi, ideológiai és művelődési hátterét, a könyv új alakját és a betű formáját, a nyomdák elterjedését, a nyomdászokat és mecénásokat, a nyomdák ellenségeit, berendezését, a bennük folyó munkát, a könyvek díszítését, kötését, a papírellátást és a kiadványok értékesítését tárgyalja. A másodikban a korszak nyomdái és a nagy nyomdászokat mutatja be. A helyi művelődéstörténet szempontjából is nélkülözhetetlen, gazdagon illusztrált, szép munka. (Akadémiai Kiadó, 1967.)

Kálmán Béla

A nevek világa

A névtudomány legújabb eredményeinek felhasználásával szerkesztett mintegy harmadfél-száz lapnyi kötet olyan népszerűsítő jellegű kiadvány,

téka

amelyet szívesen olvashat mindenki, akit maga és környezete névanyagának eredete érdekel. Kálmán Béla, a debreceni egyetemen a finnugor nyelvészet professzora, a rokon népek névtudományának ismeretében, sőt az egész világon folyó ilyen jellegű tudományos eredmények birtokában kutatja személy- és földrajzi neveink gyökerét. Minden tulajdonnév eredetileg köznévből vált személyre vagy helyre vonatkozó névvé. Nem egy hely- vagy személynév azonban idegen eredete vagy a nyelv változása miatt ma már értelmetlen, pusztán hangsorrá lett korunk embere előtt. A munka először ismerteti meg népszerűsítő formában a magyar névtani kutatások legfontosabb eredményeivel. (Gondolat, 1967.)

Dezső Ervin

Undele și lumina

Felületes tanulmányozással ki tudná fellelni a hang és a fény, a rádió, a televízió és a színes fényképezés vagy az inga lengései és a modern laser közötti hasonlatosságokat? Dezső Ervin egy ilyen alapjelenségre, a rezgő mozgásra, hívja fel a figyelmet. Az inga periodikus mozgásának tanulmányozásából kiindulva jut el fokozatosan a komplexebb periodikus mozgásformáikig. Könyvét vonzó stílusa, tárgyának érdekessége, sok illusztráló példa teszi hozzáférhetővé még a nem szakképzett olvasó számára is. (Editura științifică, 1968.)

Plutarkhosz

Három életrajz

Plutarkhosz Párhuzamos életrajzok című gyűjteményének ötven római és görög élet-

vési lehetőségeit. E technika lényege, hogy az agyag a másodszeri égetés előtt közvetlenül a fedőmázra kapja a különböző színeket és az égetés során a színek a fedőmázzal azonosulva eredményezik a tárgy anyag- és színhatását. A porcelántárgyaknál ellentétesen érvényesül ez az eljárás mód. Itt a máz és a szín a külön égetés következtében rátétnek, applikációknak hat, ennél fogva nem lényegül egyé az agyaggal.

Gorka Géznál a korszerűsített majolika-technika azon alapul, hogy a népi technikaként alkalmazott engóbos eljárást magasabb szinten alkalmazza. Ezzel sikerül biztosítania tárgyain a felület és az anyag azonosulását: a forma, az agyag és a máz szerves egységét. Ez azonban Gorka Géza kezében csak eszköz a művészi mondanó kifejezésére. A máztechnikán kívül a korong használatában is őrzi a népi fazekasság hagyományait. Ezzel egyben a művész formavilága szigorúan a kerámia anyagszerűsége szabta határokon belül marad, mert a korongolt formaelemekből felépített formák megfelelnek a kerámia alapanyaga történetileg kialakult törvényszerűségeinek. Tévedés volna azt hinni, hogy ez a művészi út a formavilágot szűkebb határok közé szorítja. Ellenkezőleg: a korongolt formaelemekből való formaképzés kitűnően megfelel a kerámia formanyelvének, mert lehetővé teszi a lényeg kiemelését, a summázó, tömörszerű fogalmazást, s így dekorativitást eredményez.

Ez a művészi szemléletmód és módszer egyben megfelel azoknak a követelményeknek, melyek a kerámia-edények használati funkcióiból következnek. A különböző edényformák ugyanis Gorkánál egyszerű forgás-elemek variációiból épülnek fel, csakúgy, mint a népi kerámiánál. Ez az oka annak, hogy Gorka Géza mindig idegenkedett a „plasztiká”-tól, vagyis a jellegzetesen szobrászati megoldásoktól, kategóriáktól. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy Gorka művészetéből hiányoznának a figurális alkotások. Már 1928-ban foglalkozik figurális kerámiák készítésével, mint ezt az ekkor készült *Zöld számár* példázza. Nem véletlen, hogy éppen a kerámia anyagszerűségének jegyében készült alkotását éri bírálat a szobrászok részéről. E művén csakúgy, mint újabb alkotásain, a kerámiászerűség mint az anyagszerűségnek megfelelő művészi megoldás dominál. Nemcsak a formai komponálásban ragaszkodik a kerámiászerűség, anyagszerűség törvényeihez, hanem a mázazásban, színezésben is a natúrától eltérő dekoratív megoldásokhoz folyamodik.

Ma már művészetelméletileg is tisztázott, hogy a kerámikusnak a kerámia sajátos útját kell járnia és nem a szobrászatét. Így a figurális kerámikák megalkotásánál sem kölcsönözheti a művész a szobrászat formanyelvét. Ezáltal ugyanis a kerámiai alkotás nem válna gazdagabbá, kifejezőbbé, annál is inkább, mert a finom, részletező szobrászati formák ellenállnak a technológiai megmunkálásnak, mázzal párosulva csökkentik a dekorativitást és ellentétesek a kerámia használati funkciójával is.

A népművészet eredményeinek felhasználása Gorka Géza művészetében sokrétűen jelentkezik. Nemcsak a díszítőelemek, motívumok felhasználásában és a formák létrehozásában, hanem a színezésben, mázázásban is érvényre jut a *művész népi tanultsága*. Edényeinek, figuráinak szerkesztésében sajátos törvényszerűség figyelhető meg. A korongolásnál a körforogás következtében kétféle erő hat egyszerre egymással egyidőben: a centrifugális és centripetális erő. Gorka edényeinek, alkotásának szerkesztésmódjában is ez a két erőkomponens érvényesül. Edényeit a kitérültség, majd a középpont vonzása jellemzi. Ezzel egyben biztosítja a kerámiák kívánatos statikáját és a más műfajoktól eltérő anyagszerűséget.

Gorka Géza sem egyszerre, hanem fokról fokra alakította ki művészetét. Mégis úgy tűnik, már indulásánál teljes fegyverzetben jelenik meg, ami művészi, mesterségbeli tudását illeti. Kétségtelen, hogy korán, már indulása első éveiben kialakította egyéni művészetét, melyet a későbbiek során kiteljesített, gazdagított. Biztos indulása azon alapszik, hogy viszonylag korán felismeri a folytonosságot a népi fazekasság és a korszerű technikák, technológiák között, és ennek magasabb szintézisére törekszik: formában, máztechnológiában, kerámia-technikában egyaránt. Művészetének egyes állomásai nehezen köthetők évekhez és egy-egy alkotáshoz. Annyi azonban bizonyos, hogy már a 20-as években foglalkozik a habán kerámia eredményeinek elemzésével, a fedőmázazás technológia alkalmazásával. A 30-as években készült munkáin találkozunk elsősorban az ugrasztott és a csorgatott mázas technikai eljárásokkal. Az 1930-as évek közepétől a sgraffito- vagy karcolt-technika és az ugrasztott-mázazás technika alkalmazási kombinációi foglalkoztatják. Ezzel az eljárással készülték a losonci műhely kerámiái is a 40-es években.

Művészetére a magyarországi és külföldi szakmai, társadalmi közvélemény is felfigyelt. Elyerte az Iparművészek Országos Egyesületének aranyérmét. Művészi pályafutása egyre felfelé ível, s nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is nagy elismerést vált ki. 1936-tól 1942-ig minden évben egy-egy újabb kitüntetés jelzi művészi teljesítményét. Amszterdamban, Alexandriában, Barcelónában, Berlinben, Bécsben, Brüsszelben, Londonban, Milánóban, Monzában, Philadelphiában, New Yorkban, Rómában, Stockholmban, Tokióban, Moszkvában, Varsóban, Pekingben állítják ki munkáit. A külföldi kitüntetések mellett — melyek közül az 1958-as brüsszeli kiállítás aranyérmét említjük meg — 1942-ben magyar állami aranyéremmel, 1955-ben Munkácsy-díjjal, 1959-ban „A Magyar Népköztársaság Érdemes Művésze” címmel, 1963-ban pedig Kossuth-díjjal tüntették ki.

Gorka Géza ugyanúgy, mint kortársai, pályatársai, újabb és újabb technikák, művészi megoldások kialakításán fáradozik. Újabb *színes kerámia-üveg ablak* előállításának és művészi mintázásának kérdései izgatják, foglalkoztatják. Ez előre mutató elemei ellenére is kísérletnek tekinthető, azonban mutatja, hogy Gorka Géza művészete nem zártul le, hanem újabb

rajza közül *Caius Marius, Caesar és Cicero életével ismerkedhetünk meg Máthé Elek fordításában. Marius hadvezérként, Caesar államférfiként, Cicero szónokként töltött be vezető szerepet az i. e. I. századi, utolsó évtizedeit élő köztársasági Róma életében. Plutarkhosz elbeszéléseinek nem erőssége a történelmi hitel, de az a jellembrázolás. Figyelme középpontjában a kuriózum, a kézzeltett siker vagy kudarc áll. Plutarkhosz elsősorban moralista volt, s mint moralista eszményítette alakjait, kidomborította legszebb erényeiket, hangsúlyozta szabadság- és igazságszeretetüket, jó hazafiságukat, mintegy példaképpé állítva őket a Traianus- és Hadrianus-kori emberek elé. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968.)*

Levelek Hatvany Lajoshoz

167 magyar és külföldi író, költő, közéleti személyiség 535 levele foglal helyet ebben a vaskos kötetben, töredéke annak a hatalmas anyagnak, amely a néhány éve elhunyt Hatvany Lajos hagyatékában maradt fenn. Nélkülözhetetlen forrásanyag azok számára, akik századunk magyar irodalmának képét akarják megrajzolni s izgalmas olvasmány annak, aki laikusként kedveli azt. De mindennél érdekesebb, hogy e levelekből egy olyan irodalmár-egyéniesség arcvonásai rajzolódnak ki, aká ha súlyában nem is, szerepének jellegét tekintve Kazinczyhoz hasonlítható. Hatvany Lajos kapocs volt nemzedékek és írói törekvések között, fáradszónok és ösztönzője és munkása mindannak, ami *Adyval és Ady után a magyar irodalomban az újat jelentette. Ez a leveleskönyv az Ady-tanulmányok és az Így élt Petőfi mellé sorakozik, s általuk az egykori „me-*

téka

cénás“ helyét fokozatosan és joggal foglalja el egy másik arc: az író, irodalomkutató és irodalom-össztűző maradandó arca. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.)

Karinthy Frigyes

Utazás a koponyám körül

*A közvetlenül személyes fogantatású mű hőse maga az író, akit 1936-ban agydagyanattal operáltak, s aki betegsége ki-fejlesztését, lefolyását írta meg benne. Íróvá e művet mégsem a tárgy, hanem a betegség kitérő leírásán túlmenően valami más teszi. Az önmegfigyelésből eredő biológiai-
lélektani diagnózisnál nem kevésbé érdekes és izgalmas egy másik vizsgálat, amelyben maga az író-beteg vállal orvossá s élesszemű diagnosztájává környezetének, a betegségére reagálók megnyugtatótást célzó tettetésének, nagy-képzű tudálékosságának, pá-nikhangulatának. S az egész regényen átvilágít a humo-rista filozófiája, hite az életben, rendíthetetlen bizakodása a betegség fölötti diadalban. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)*

Mihai Beniuc

Ce simt și ce pricep animalele

A szerzőnek, az állat-pszichológia neves hazai művelőjének nemrég megjelent könyve az állatok viselkedését elemzi. A környezethez való alkalmazkodás az ontogenetikus fejlődésben szerzett ismeretek segítségével valósul meg. A könyv vizsgálja az állatok tanulásának különböző formáit, valamint az állatoknál megnyilvánuló intelligencia problémáját. A zárófejezetek az állatfajok közti, állatfajokon belüli kapcsolatok különböző vonatkozásait tárgyalják.

és újabb színfoltokkal, eredményekkel gazdagodik. Az üveg és a kerámia kombinációjában is a kerámiaelemek dominálnak, az üveg mintegy közegül szolgál ezekhez. Izgalmas technológiai problémát jelent az üveg és a kerámia egymástól eltérő olvadási koefficiense, illetve az ebből adódó problémák áthidalása.

A magyar és az egyetemes kerámiaművészet ki-magasló, útmutató egyénisége Gorka Géza. Művé-szete mind a hagyományokat, mind a modern kerámia-művészet eredményeit egyesíti magában és nagymér-tékben hozzá is járul ahhoz. Ez a művészet mind-végig, így ma is *nyitott*, magábaszívja a fejlődés újabb és újabb eredményeit, és szembenéz a kerá-miaművészet iránt jelentkező igényekkel. Ennek el-lenére sohasem igazodott külső hatásokhoz, divatok-hoz, izmusokhoz, ezért mentes is maradt a túlzások-tól, szélsőségektől. A kerámiaművészet belső fejlő-dését kereső, kikényszerítő, az immanens fejlődés útját járó művészete nélkülözhetetlen diszciplínákkal járult hozzá a modern kerámiaművészet megterem-téséhez.

Katona Imre

Éljen az aforizma!

Az ókori görög filozófusoktól napjaink költőig úgyszólván minden nagy gondolkodó írt aforizmát; ki többet, ki kevesebbet gyöngyözött ki magából. Az aforizma az egyik legrégebb s ugyanakkor a legmo-dernebb műfaj, annak ellenére, hogy az idők folya-mán sokszor és sokan elparentálták.

Az értelem fényét sugárzó aforizmák a bölcsesség, az igazság egy-egy szikráját villantják fel, akár száz vagy ezer év homályából is. Írójuk rég elhunyt, de ők ragyognak tovább, hogy az idő kozmoszán át-ívelve hírt hozzanak a régi emberek gondolatvilágá-ból. A közmondásokban a népek, az aforizmákban a nagy gondolkodók évezredes bölcsessége fénylik fö-löttünk, mint csillagos égbolt, amelyre ritkán né-zünk fel: legtöbbször nem is látjuk a közöny homá-lyától.

De szálljunk le a fellegekből, s vegyünk egy földi hasonlatot. A búzaszem, ha egy múmia sírjából több ezer év múltán előkerül, s ha jó földre vetik, csírá-t hajt és kikel. Így élednek újjá a legősibb magvas mondasok is a modern gondolkodás talajában, és másodvirágzásukban is dús, zamatos gyümölcsöt te-remnek. A műfaj örök metamorfózisának vagyunk ta-núi. De nemcsak régi aforizmák újulnak meg, hanem újak is születnek. Mégpedig rengeteg olyan szellemi szikra, amely csak a mi korunk gondolatvilágából pattanhatott ki. Az aforizma tehát ma is él és csillog, jobban, mint valaha. S miért ne élne? Hiszen a mai ember — akinek korunk felgyorsult életritmusában sokszor ideje sincs hosszabb olvasmányra —, nagyon szereti a tömören csattanó s mégis sokatmondó gon-dolat műfaját.

Mindezek a gondolatok *A kö bölcsessége a keménység* című román aforizmagyűjtemény* olvasgatása közben kezdtek zsongani bennem. A kötet valószínűsége szellemi felfrissülés volt számomra, mintha magaslatti levegőn sétáltam volna, közel a csillagokhoz. A kis antológia tizenhét román író — köztük Eminescu, Caragiale, Vlahuță, Anton Pann, Victor Eftimiu, Lucian Blaga, Tudor Mușatescu — aforizmáiból ad izelítőt. Beke György igényes válogatása és nagy műgonddal készült, szép fordítása igazi élvezetes olvasmánnyá teszi a kötetet. (S itt hadd jegyezzük meg: Beke György vállalkozása úttörő jellegű, ilyen átfogó román aforizmagyűjtemény eddig még román nyelven sem jelent meg.)

Az elgondolkoztató erkölcsi igazságokat, szentenciákat, életbölcsességeket tömören, szellemesen, gondolati és nyelvi csattanóval kifejező velős mondások meggyőznek arról, hogy az aforizma nemcsak „francia műfaj” (mint sokan vélik). És arról is, hogy igenis időtálló, halhatatlan műfaj. Mert ugyan mi avulhat el az ilyen maximákból: „A becsület nem erény, hanem kötelesség” (Eftimiu); „Nem lehet barátom az, aki nem válogatja meg a barátait” (Tudor Vianu); „Ne feledjük el, hogy Edison a gázlámpa fénye mellett dolgozva találta fel a villanykörte” (Mușatescu); „Nemzetiségét az ember a szívében kell, hogy érezze, és nem csupán hangoztassa. Amit az ember mélyen érez és becsül, azt ritkán veszi ajkára” (Eminescu); „Kérd ki a tanácsát kicsinek-nagynak, de végül te magad dönts” (Anton Pann).

Beke György a kötet előszavában — amely különben értékes tanulmány az aforizma történetéről és jellegzetességeiről — „a helytállás műfajá”-nak nevezi az aforizmat. Teljes joggal, mert a kertelés nélküli kemény szókimondás, az igazságkeresés, a nemes szándékú moralizálás minden korban az emberi és írói helytállás megnyilvánulása volt. És ma is az: hatékony eszköze az új erkölcsi világkép kialakításának, gondolatvilágunk gazdagításának, csiszolásának. És bizony arra is szükség van, hogy az ész fényostora villogva csattanjon a bürokrácia esztelenségén, a maradiságon s minden régi tudatmaradványon, hibás erkölcsi magatartáson.

Beke György nagyon helyesen jegyzi meg, hogy az aforizma mindig a lényegre tör, s éppen tömörsége igényli az olvasó értelmi közreműködését. „Minden aforizma zártnak tűnik, mégis arra ingerel, hogy továbbgondoljuk... Nem kész igazság az életről, csak az igazság megközelítésének eszköze, s éppen ahálta eszköze, hogy az elmét csiszolja: valósággal kihívás a gondolkodásra... Aki szeret gondolkozni, őszinte barátja az aforizmának.”

Korunkban a líra mindinkább a gondolatiság felé hajlik. Érthető így, ha az aforizma reneszánszát éli a román irodalomban. Frissebb, időszerűbb, mint valaha. Ismét újjászületik hamvaiból, mint a fönix-madár. S versenyt repül még az úrhajóval is.

Török László

* *A kö bölcsessége a keménység. Román aforizmak. Válogatta és fordította Beke György. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1967.*

Érdekes az állatok „beszéd-tanulásával” foglalkozó fejezet, mely rámutat arra, hogy az állatok csak érzéki komplex ingereket fognak fel és reagálnak rájuk, nem pedig szavakat tanulnak. (Editura științifică, 1968.)

Jancsik Pál

Fűszálon csillag

A költő második kötete a verskedvelő örömeire szolgál; akkor is, ha a messzemenően finom, hagyományos formafegyelem és tisztelet kezdetben zavarán is ezt a hatást. Zárt, arányos szerkezetükkel is hatnak Jancsik versei, de lírájában a költői szemlélet modernsége, a humanista magatartás, a benyomások pontos lereagálása és sajátosan egyéni színben való megérezkítése a fontosabb. Többszöri olvasásra érezzük igazán e versek hatását, fedezzük fel szépségeit. Így kapcsolódik költészetéhez a klasszikus lírai örökség és a XX. századi magyar költői törekvések vonalába. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Mészöly Miklós

Jelentés öt egerről

A groteszk és a többnyire belőle kinövő abszurd divatja gyanakvóvá teszi az olvasót — pedig az irodalmi divat nem öntörvényű, hanem nagyon is társadalmi meghatározottságú jelenség. Mészöly Miklós azonban nem szabad a divatos írók közé sorolnunk: éppen társadalmi kötődésével igazolja, mennyire a kort, nem pedig az irodalmi atmoszférát érzékeli magas íráskultúrájú, érdekes, feszült novelláiban. Az embertelenség ellen emel szót akkor is, ha az erőszak, akkor is, ha a kispolgári stupiditás és képmutatás groteszk szituációit ragadja meg. (Magvető, 1967.)